

Geçmişten Günümüze Stokçuluk ve Karaborsacılık*

From Past to Present Stocking and Black Market

• Niyazi GÜMÜŞ^a

^aMilli Savunma Üniversitesi,
Kara Harp Okulu,
Savunma Araştırmaları Bölümü,
Ankara, Türkiye

Received: 13.09.2022
Received in revised form: 31.10.2022
Accepted: 01.11.2022
Available online: 10.03.2023

Correspondence:
Niyazi GÜMÜŞ
Milli Savunma Üniversitesi,
Kara Harp Okulu,
Savunma Araştırmaları Bölümü,
Ankara, Türkiye
gumusniyazi@hotmail.com

*Bu makale, 14.05.2022 tarihinde International Congress on Political, Economic and Social Studies (ICPESS) / Uluslararası Politik, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Kongresinde sunulan "Tarihte ve Günümüzde Stokçuluk ve İslam'ın Stokçuluğa Bakışı" adlı tebliğden türetilmiştir.

ÖZ Günümüzde özellikle pandemi dönemi ve sonrasında en çok üzerinde durulan konulardan birisi de stokçuluk ve karaborsacılıktır. Geçmiş İslamiyet öncesi dönemlere kadar uzanan stokçuluk ve karaborsacılığın tarihin bazı dönemlerinde de görüldüğü bilinmektedir. Peygamberimiz (sav) stokçuluğu (ihtikâr) yasaklamıştır. O'ndan sonra gelen Hulefa-i Raşidin de stokçulukla mücadele etmişler, stokçuluğa karşı bazı önlemler almışlardır. Emeviler, Abbasiler ve sonraki dönemlerde de görülen stokçuluk ve karaborsacılık Osmanlı döneminde de zaman zaman görülmüştür. Osmanlı Devleti de stokçulukla mücadele için bazı önlemler almıştır. Stokçuluk Türkiye Cumhuriyeti'nde de bilhassa II. Dünya Savaşı yıllarında ve kriz dönemlerinde daha çok kendini göstermiştir. Devletler stokçulukla mücadele etmek için bazı önlemler almaya çalışsalar da istenilen sonucu alamamaktadırlar. İslâm âlimleri stokçuluk ve karaborsacılığı devrin ve günün şartlarına göre değerlendirmiş ve stokçulukla mücadelede çeşitli öneriler sunmuşlardır. Günümüzde küreselleşen dünyada bazı firmalar veya şirketler kartelleşerek kâr maksimizasyonu için piyasaya hâkim olabilmekte ve kendi fiyatlarını piyasa fiyatı olarak sunabilmektedir. Özellikle pandemi döneminde ülkemizde çeşitli manipülasyonlarla halkı panikleten bazı firma veya marketlerin kartel oluşturarak fiyat artışlarına gittikleri ve toplumun alım gücünün azalmasına neden oldukları bilinmektedir. Bu çalışmada stokçuluk ve karaborsacılıkla mücadele için öneriler sunulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Stokçuluk; karaborsacılık; fiyat artışları; alım gücünün azalması; stokçulukla mücadele

ABSTRACT Today, one of the most emphasized issues, especially during and after the pandemic period, is stocking and black market. It is stated that stocking and black marketing, which dates back to pre-Islamic times, were also seen in some periods of history. Our Prophet (saas) forbade hoarding. Hulefa-i Raşidin, who came in the following periods, also struggled with stocking and took some precautions against stocking. Stocking and black market, which were seen in the Umayyads, Abbasids and later periods, were also seen from time to time in the Ottoman period. The Ottoman state also took some measures to combat stockpiling. Stocking in the Republic of Turkey, especially It showed itself more in the years of II. World War and in times of crisis. Although states try to take some measures to combat stocking, they cannot get the desired result. Islamic scholars evaluated hoarding and black market according to the conditions of the time and the day and offered various suggestions in the fight against hoarding. In today's globalizing world, some companies or companies can become cartels and dominate the market for profit maximization and offer their own prices as market prices. It is known that some companies or markets, which panic the public with various manipulations in our country, especially during the pandemic period, create cartels and increase prices and cause a decrease in the purchasing power of the society. In this study, it has been tried to present suggestions for the fight against stocking movements and black market.

Keywords: Stocking; black market; price increases; decreased purchasing power; fight against stocking

EXTENDED ABSTRACT

Stocking and black market is one of the most significant and current issues today. It is stated that stocking and black marketing, which dates back to pre-Islamic periods, have been seen in many periods of history. In the Talmud, the stocking of some basic foodstuffs such as flour, olives and fruit, and prohibiting their export out of Palestine It shows us that there were similar practices at that time and that measures were taken against stocking according to the conditions of the day.

As in the pre-Islamic periods, there were people who were engaged in stocking and black market in the Medina period when Islam was a state. Our Prophet (saas) established a "hisba organization" to combat stocking and to warn those who control the markets and hoard (ihtikar). In this organization, Hz. Ömer said that those who tried to engage in the black market said, "There can be no black market in our market. Some warned that they should not try to engage in black market in our region. Hulefa-i Raşidin, who came after our Prophet (saas), also struggled with stocking. Stocking was also seen during the Umayyads and Abbasids. During the Abbasid period, there were uprisings due to the famine caused by stocking, and the state punished the ringleaders of the stockists and fixed the prices. In the Ottoman Empire, it was seen that prices increased in some periods. Stocking has been seen from time to time in Turkey since the first years of the republic. Although Turkey did not enter the war during the II. World War. The living standard of the people has deteriorated and new war riches have emerged. The people's attack on some goods with the fear of war increased the prices, and some traders hid their goods by taking advantage of this, causing the prices to rise even more. The increase in some basic foodstuffs increased to 400-500%. The late of 1970s years when the Turkish economy was plunged into depression stocking and black market in Turkey are also seen during the pandemic period. In this process, disruptions in the supply chain of some goods brought along price increases. Although the state tries to take some measures to combat stocking, the measures taken are not enough. Firms indirectly reflect the penalties imposed on them to the consumers, and the tax reductions made by the government are not sufficiently reflected to the consumers. Due to the war between Russia and Ukraine, the manipulations movements that oil stocks of Turkey decreased and oil shortages would occur due to the inability of oil-laden ships to move from Ukraine caused oil prices to increase by 25% in one day. It is seen that similar situations are experienced in the automobile market.

Nowadays, it is seen that markets are generally inspected in the fight against stocking. In addition to the markets, it is beneficial to inspect the warehouses of large companies or factories that supply them with products. With this application, the excuse that the markets have to sell the product at a high price because they buy the product expensively will be prevented. Recently, price reductions through agricultural credit cooperative markets are positive developments in order to increase the purchasing power of the people. This application will cause people to flock to these markets. In addition, other chain markets with reduced turnover will have to go down their prices.

Ekonomik sistemin tabii işleyişine engel teşkil eden ve özellikle gıda, enerji, yakıt ve sağlık gibi temel ihtiyaç mallarını piyasadan toplayarak piyasada kıtlık oluşturmak suretiyle fiyatların suni şekilde yükselmesine bağlı olarak vurgunculuk yapmak¹ olarak tanımlanan stokçuluk (ihtikâr), tarih boyunca görülen ve güçlü olan kişi veya firmaların kendi menfaatleri uğruna toplumu ezdiği ve zarara uğrattığı bir davranış biçimidir. Fiyatları yükseleceği tahmin edilen malların fiyatlar ucuzken toplanmasına stokçuluk denilmektedir. Mallar stoklanarak piyasalarda kıtlık oluşturulmakta, oluşturulan kıtlığa bağlı olarak fiyatların yükselmesiyle toplanılan mallar yüksek fiyata satılmak suretiyle aşırı kâr elde edilmesine de vurgunculuk denilmektedir.²

Stokçuluk, tarihin değişik dönemlerinde görülmüş olup günün şartlarına göre de devletler stokçuluğa karşı çeşitli önlemler almaya çalışmışlardır. İslam öncesi dönemlerde olduğu gibi İslam'ın ilk dönemlerinde de görülen stokçuluk ve karaborsacılık yoluyla piyasaya hâkim olanlar fahiş fiyat uygulamalarıyla toplumu sömürmüşler ve haksız kazançlar elde etmişlerdir. Bazı firmalar aralarında anlaşarak tekel oluşturma yoluna gitmişler, monopolleşerek piyasaya hâkim olanlar, fırsatlardan istifade etmek veya piyasalarda kıtlık oluşturarak fiyatların yükselmesi için çeşitli manipülasyonlarla maksimum kâr elde etmek amacıyla zaman zaman stokçuluk yapmışlardır. Günümüzde ise bazı güçlü firmalar, oluşturdukları güç birliği ile kârlarını maksimum seviyeye çıkarmak için stokçuluk ve karaborsacılık yoluyla toplumu sömürmekte, gelir dağılımının bozulmasına ve yoksul kesimlerin daha da yoksullaşmasına neden olmaktadır. Bu kişi veya firmalar çeşitli manipülasyonlarla halkı panikleterek algı operasyonları yapmakta, mal

¹ Saffet Köse, *İslam İş ve Ticaret Ahlakı*, İGİAD yayınları, İstanbul 2015, s.107.

² Yüksel Çayıröğlü, "İslâm Hukukuna Göre İhtikâr Yasağı", *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2015, c. 17, sayı: 2, s. 323.

arzının yetersizliğini ileri sürerek insanların mallara hücum etmesine ve buna bağlı olarak da fiyatların artmasına neden olmakta ve haksız kazançlar elde etmektedirler. Bazen de bu firmalar piyasalarda tekelleşerek fiyatlarla istedikleri gibi oynayabilmektedirler.

İslam dini bütün haksız kazanç şekillerini yasakladığı gibi, stokçuluk yoluyla piyasa arz-talep dengesinin bozulmasını ve bu şekilde elde edilecek kazancı da yasaklamıştır. Ayet-i kerimeler ve hadis-i şerifler ile İslâm âlimlerinin yorumlarına baktığımızda bunu görmekteyiz. Peygamberimiz (sav)'in hadis-i şeriflerinde ihtikâr yapanların kınandığı, Hulefa-i Raşidin döneminde de stokçuluğun İslam'ın tasvip etmediği bir davranış biçimi olduğu ve ihtikâr yapanlara, bazı yaptırımların uygulandığı görülmektedir. Fıkhi mezheplerin ortaya çıktığı dönemlerde de İslâm hukuku alanında çalışma yapanlar ihtikâr yapanlara karşı İslâm hukuku çerçevesinde ve günün şartlarına göre çeşitli müeyyideler öngörmüşler ve devletin bu kişilere yaptırım uygulayabileceğine karar vermişlerdir.³

Osmanlı döneminde de devlet karaborsacılıkla çeşitli şekillerde mücadele etmiş ve karaborsacılığa karşı fiyatlara narh koyma gibi bazı önlemler alınmıştır. Karaborsacılık ve stokçuluk tarihin her döneminde topluma sıkıntı verdiğinden ve bazılarının haksız kazanç elde etmelerine neden olduğundan dolayı yasaklanmıştır.⁴

Günümüz Türkiye'sinde de zaman zaman stokçuluk ve karaborsacılık hareketlerinin yapıldığı görülmektedir. II. Dünya Savaşı yıllarında Türkiye'de zeytinyağı stoku ülke ihtiyacının çok üzerinde olmasına rağmen zeytinyağının yetersiz olduğu şeklindeki manipülasyonlarla yağ fiyatlarında %100'ün üzerinde artış olmuştur. Yine Covid-19 pandemi döneminde bu ve benzeri hareketler az da olsa görülmüştür. Bazı firmalar tarafından bazı temel gıda ürünlerinin market raflarından kaldırılması, ürün stoklarının ülkenin ihtiyacını karşılamada yetersiz kalacağı şeklindeki manipülasyonlarla bazı ürünlerin depolanıp piyasaya sürülmediği görülmüştür.

Bu çalışmanın amacı günümüzün önemli toplumsal sorunlarından biri haline gelen ve alt ve orta gelir grubunun alım gücünün azalmasına ve yoksullaşmasına neden olan stokçuluk ve karaborsacılık sorununun çözülmesine veya azaltılmasına katkı sunmaktır. Çalışmada tarihte ve günümüzde stokçuluk ve karaborsacılık araştırılmış olup İslam dininin stokçuluğa bakışı ışığında Türkiye'de günümüzün önemli sorunlarından olan stokçuluğa çözüm önerileri sunulmaya çalışılmıştır. Bu çalışmanın halkının büyük ekseriyeti Müslüman olan ülkemizde stokçuluk ve karaborsacılıkla mücadelede İslâmî esaslar da gözetilerek atılacak adımların belirlenmesi açısından literatüre katkı sunması beklenmektedir.

Çalışma, dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde literatür taraması yer almaktadır. İkinci bölümde tarihte ve günümüzde stokçuluk, üçüncü bölümde İslam'ın stokçuluğa bakışı incelenmiş olup dördüncü bölümde sonuç ve öneriler yer almaktadır.

1. LİTERATÜR TARAMASI

Çayiroğlu, "İslam Hukukuna Göre İhtikâr Yasağı" adlı çalışmasında ayet ve hadisler ışığında ihtikârı anlatmıştır. İhtikâr yapanlara İslâm'a göre uygulayabilecek müeyyideler hakkında mezheplerin ve günümüz bazı fıkıhçıların görüşlerini açıklamıştır.⁵ Uyanık ise çalışmasında İslâm Hukukunda ihtikâr

³ Zeki Uyanık, İslam Hukukunda İhtikâr", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 2010, sayı:16, s. 435.

⁴ Uyanık, *a.g.m.*, s. 435.

⁵ Çayiroğlu, *a.g.m.*, s. 315 vd.

konusunu incelemiştir. Peygamberimiz (sav)’in ihtikâr hususunda hadislerinden hareketle mezheplerin bu konudaki görüşlerine ve ihtikâr yapanlara uygulanacak ceza-i müeyyideler konusuna değinmiştir.⁶

Korkmaz, çalışmasında I. Dünya savaşı yıllarında Osmanlı Devleti’nde savaş yıllarında karaborsacılığı ve karaborsacılıkla mücadelede Osmanlı Devleti’nin uygulamalarını anlatmıştır.⁷ Çavdar, çalışmasında I. Dünya Savaşı yıllarında İstanbul’da gıda ve kömür kıtlığı olduğu, fiyatların yükseldiği, devletin ihtikârî önlemek için “Men-i İhtikâr Heyeti” kurarak ihtikârîla mücadele ettiğini ifade etmiştir.⁸

Akın, çalışmasında Türkiye’nin II. Dünya savaşına girmemesine rağmen savaşın Türkiye’yi olumsuz etkilediği, karaborsacılık ve gıda fiyatlarının arttığı, halkın yaşam koşullarının kötüleştiği, hayat pahalılığı ve karaborsacılığın dönemin en önemli sorunu haline geldiğini belirtmiştir. Dokuyan, çalışmasında Türkiye’de II. Dünya savaşı yıllarında ekmek sıkıntısı ve karaborsacılığı ele almış, devletin ekmek karnesi uygulamasını ve karaborsacılığa karşı aldığı önlemleri anlatmıştır.⁹ Özkan ve Temizer, çalışmalarında II. Dünya savaşı yıllarında Türkiye’de karaborsacılığı incelemiş, savaş yıllarında Türkiye’de karaborsacılığın yaygın şekilde yapıldığı, gıda fiyatlarında %400-500’lere kadar artış olduğu, halk fiyat artışlarıyla ezilirken savaş zenginlerinin türediğini, devletin karaborsacılıkla mücadele için aldığı önlemlere rağmen fiyat artışlarının önüne geçilemediğini belirtmişlerdir.¹⁰

2. TARİHTE VE GÜNÜMÜZDE STOKÇULUK VE KARABORSACILIK

Bu bölümde tarihte ve günümüzde stokçuluk ve karaborsacılık ile Türkiye’de stokçuluk ve karaborsacılık hareketleri incelenmiştir.

2.1. TARİHTE STOKÇULUK VE KARABORSACILIK

Stokçuluğun tarihi çok öncelere dayanmaktadır. Talmud’da un, zeytin ve meyve gibi temel gıda maddelerinin stoklanması, yokluk dönemlerinde temel gıda maddelerinin Filistin dışına çıkarılmasının yasaklanması bizlere o dönemlerde de benzeri hareketlerin olduğunu göstermektedir.¹¹

İslâm öncesi dönemlerde olduğu gibi İslâm dininin devlet olduğu Medine-i Münevvere döneminde de stokçuluk yapanlara rastlanılmıştır. Peygamberimiz (sav) stokçulukla mücadele için “hisbe teşkilatı” kurmuştur. Bu teşkilatın görevlerinden biri de pazarları denetleyip ihtikâr yapanlar ve gayri meşru kazanç peşinde koşanlara gerekli uyarıları yapmaktır. Bu teşkilatta görevlendirilen Hz. Ömer, karaborsacılığa kalkışanları “Bizim pazarımızda asla karaborsacılık yapılamaz. Bazıları bizim bölgemizde karaborsacılık yapmaya kalkışmasınlar” diyerek uyarmıştır.¹²

Bir defasında Hakîm b. Hizâm’ın Medine’ye gelen erzakın tamamını satın alması üzerine Peygamberimiz (sav) “*Sakın karaborsacılık yapmayasın*”¹³ diyerek Hizâm’a uyarıda bulunmuştur. Yine Medine’de gıda maddeleri tükenmesi üzerine sahabe-i kiram Peygamberimiz (sav)’e gelip: “Ey Allah’ın elçisi

⁶ Uyanık, *a.g.m.*, s. 433 vd.

⁷ Erdal Korkmaz, “Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Osmanlı’da Karaborsa”, *Atatürk Yolu Dergisi*, 2020, sayı: 66, s. 241-279.

⁸ Necati Çavdar, “Birinci Dünya Harbi Sonunda İstanbul’da Kömür Kıtlığı ve Buna Bağlı Sıkıntılara Çözüm Arayışları”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 2014, c. 30, sayı: 89, s. 95-130.

⁹ Sabit Dokuyan, “İkinci Dünya Savaşı Sırasında Yaşanan Gıda Sıkıntısı ve Ekmek Karnesi Uygulaması”, *Turkish Studies*, 2013, c. 8, sayı: 5, s. 193-210.

¹⁰ M. Selçuk Özkan - Abidin Temizer, “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Karaborsacılık”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2009, c. 2, sayı: 9, s. 319-325.

¹¹ Cengiz Kallek, “İhtikâr”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2000, c. 21, s. 560-565.

¹² Uyanık, *a.g.m.*, s. 464.

¹³ Cengiz Kallek, “Narh Konusuna Yeniden Bakış”, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 2006, sayı:7, s.151.

falancaninkiler hariç erzakımız tükendi. O kişiye emretseniz de yanındaki erzakını satışa çıkarsa demeleri üzerine Peygamberimiz (sav) o kişiye yanındaki malını satışa çıkarması ve stokçuluk yapmaması uyarısında bulunmuştur.¹⁴ Peygamberimiz (sav), karaborsacılık ve stokçuluğa karşı kararlı bir duruş sergilemiştir. Karaborsacılık yapmamaları hususunda tüccarları uyarılmış, karaborsacılığı engellemek için çeşitli tedbirler almıştır.¹⁵

Peygamberimiz (sav)'den sonra gelen Hulefa-i Raşidin de stokçulukla mücadele etmişlerdir. Hz. Ömer (ra) ihtikâr yapanları “karaborsacılık yapanlar bizim çarşımızda satış yapamaz” diyerek onları çarşıdan kovmuştur. Hz. Osman ve Hz. Ali'de hilafetleri döneminde stokçuluk yapanlarla mücadele etmişlerdir.¹⁶ Hz. Ömer (ra) bir gün yol kenarında yürürken bol miktarda yiyecek maddeleri görmüş olup onları getirenlere dua etmişti. Sahabeden bazıları “Ey mü'minlerin emiri sen bunlara dua ediyorsun, ama onlar bu malları karaborsaya düşürdüler” deyince halife onların kim olduklarını sormuş ve onları huzuruna çağırmıştır. Onlara Hz. Peygamberin, “Müslümanların yiyeceğini stoklayıp karaborsaya düşürenleri Allah ya iflasla ya da cüzzam ile cezalandırır” dediğini işittim deyince Hz. Osman'ın azatlısı Ferruh tövbe edip mallarını satarken, Hz. Ömer'in azatlısı “kendi mallarımızı alıp satıyoruz” diyerek itirazını sürdürmüştür. Hadis'in ravilerinden Ebû Yahya daha sonra bu kişiyi cüzzamlı olarak gördüğünü belirtmiştir.¹⁷ Karaborsacılık Emeviler ve Abbasiler döneminde de görülmüştür. Abbasiler döneminde karaborsacılar tarafından oluşturulan kıtlık sebebiyle ayaklanma çıkmış, stokçuluk yapanların elebaşları cezalandırılmış ve fiyatlara narh konulmuştur.¹⁸ Karaborsacılık Osmanlı Döneminde de görülmüştür. Devlet fiyatlara narh koyarak veya piyasadan çekilen bazı ürünleri tedarik ederek karaborsacılıkla mücadele etmiştir¹⁹ Böylelikle piyasada arz-talep dengesini sağlamaya çalışmıştır. Osmanlı'da mal ve hizmetlerin fiyatının narh konularak belirlenmesi karaborsacılığı bir nebze de olsa engellemiştir.²⁰

Osmanlı Devleti'nde bazı dönemlerde fiyatların tırmandırıldığı görülmüştür. Osmanlı, İslâm dininin rekabet piyasasının bozulduğu durumlarda fiyatlara müdahale edilebileceği ilkesinden hareketle piyasa fiyatlarının yükseldiği bazı durumlarda tekelci eğilimleri kırmak için fiyatlara narh koymuştur. Arz-talep dengesinin sağlanması için ürünün kıt olduğu bölgelere diğer bölgelerden ürün takviyesi yapılarak piyasalar rahatlatılmaya çalışılmıştır.²¹

I. Dünya Savaşı öncesinde ve Balkanlar'da milliyetçilik hareketlerinin başladığı dönemlerde temel tüketim mallarının fahiş fiyatla satıldığı görülmüştür. İstanbul'da bazı ticaret erbabının et fiyatlarını yükseltmek için şehre hayvan girişini engellediği, devletin de buna karşılık olarak diğer bölgelerden hayvan getirterek fiyatları bu yolla düşürdüğü belirtilmektedir. Karadeniz'de Osmanlı-Rus çatışmasının duyulmasıyla şeker fiyatı bir günde 3,5 kuruştan 10 kuruşa yükselmiş, devlet müdahale ederek şekerin perakende satış fiyatını okkası 5 kuruş olarak belirlemiştir.²²

İstanbul'da yaşanan gıda maddesi kıtlığı gıda maddelerinin karaborsada fahiş fiyatla satılması bazı tüccarları zahire kaçakçılığına sevk etmiştir. Hükümet bu vb. hareketlerin önüne geçmek için ele geçir-

¹⁴ Uyanık, *a.g.m.*, s. 465.

¹⁵ Komisyon, *Hadislerle İslâm*, DİB. Yayınları, 2. Baskı, Ankara 2013, 5/207.

¹⁶ Uyanık, *a.g.m.*, s. 464; Komisyon, *a.g.e.*, 5/208.

¹⁷ Komisyon, *a.g.e.*, 5/205.

¹⁸ Kallek, “Narh Konusuna Yeniden Bakış”, s. 269.

¹⁹ Uyanık, *a.g.m.*, s. 435.

²⁰ Korkmaz, *a.g.m.*, s. 243.

²¹ Ahmet Tabakoğlu, *İslâm İktisadına Giriş*, Dergâh Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2008, s. 103-105.

²² Korkmaz, *a.g.m.*, s. 249-256.

diği zahireye el koymaya başlamış, ekmek üretiminde usulsüzlük yaptığı tespit edilen fırıncıların Divan-ı Harb'e sevk edilmesine karar vermiştir.²³

Osmanlı Devletinde karaborsacılığın yapıldığı dönemlerde birçok mala narh konulmasına rağmen karaborsacılığın önüne geçilememiş, birçok ürün el altından karaborsada fahiş fiyatlarla satılmıştır. 1917 yılında spekülasyon hareketlerinde bulunarak karaborsacılık yapan 200'ün üzerinde tüccar tutuklanarak yarıya teslim edilmiştir. Men-i İhtikâr Kanunu çıkartılmış ve kanunun uygulanması amacıyla Men-i İhtikâr Heyeti kurulmuştur. Bu heyet fiyat belirlemeye yetkili kılınmış, stokçuluk yapanların 3 aydan 3 yıla kadar hapis ve 100 liradan 5.000 liraya kadar para cezasına çarptırılmasını öngören yasal düzenlemeler yapılmıştır.²⁴

2.2. TÜRKİYE'DE STOKÇULUK VE KARABORSACILIK

Türkiye'de stokçuluk cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren zaman zaman görülmektedir. İkinci Dünya Savaşı yıllarında Türkiye her ne kadar savaşa girmese de savaş hazırlıkları nedeniyle genç erkeklerin askere çağrılmasına bağlı olarak iş gücündeki azalma, üretimde azalmaya neden olmuştur. Arz talebi karşılayamayınca da Türkiye ekonomisi enflasyonist baskı altına girmiştir. Mal stoklarının azalmasıyla ülkede karaborsacılık başlamıştır. Savaşın başlamasıyla bazı mallar piyasadan çekilmiş ve karaborsacılık dönemin önemli sorunlarından biri haline gelmiştir. Halkın yaşam düzeyinde önemli düşüşler görülmüş, yeni savaş zenginleri türemiştir.²⁵ Seferberlik nedeniyle bazı kişilerin tedbir amaçlı askere alınması çalışabilecek durumdaki nüfusun ve buna bağlı olarak da üretimin düşmesine, arz-talep dengesinin bozulmasına ve fiyatların artmasına neden olmuştur. Bazı sanayici ve ticaret erbabının da stokçuluğa başlamasıyla kriz daha da derinleşmiştir. Savaş endişesiyle insanların bazı mallara hücum etmesi ise fiyatları daha da tırmandırmıştır. Bunu fırsat bilen bazı tüccarlar da mallarını saklayarak fiyatların yükselmesine neden olmuşlardır. Bazı temel gıda maddelerindeki artış %400-500 seviyelerine yükselmiştir. Bu durum savaş zenginleri sınıfının oluşmasına neden olmuştur. Ülkede bazı mallar yeterli olmasına rağmen spekülasyon hareketlerinde bulunularak ve stokçuluk yapılarak fiyatların yükselmesine neden olunmuştur. Örneğin, Ticaret Bakanlığı verilerine göre ülkenin yıllık zeytinyağı ihtiyacı 15 bin ton olmasına ve 40 bin ton zeytinyağı olmasına rağmen zeytinyağının fiyatı stokçuluk nedeniyle 100 ile 160 kuruş arası artarak fahiş fiyat artışı gözlenmiştir. Buğday ve diğer temel gıda fiyatlarında da yüksek artışlar olmuştur.²⁶

Türkiye'nin tarım ülkesi olmasına rağmen savaş yıllarında tarım ürünlerinin ihracatına bağlı olarak ahali açlığa sürüklenmiştir. Toplumun küçük bir kısmı kolay kazanıp lüks hayat sürerken, diğer kesim ise sefalet içinde yaşamıştır. Halk kıtlık endişesiyle tüketim mallarına hücum edince de fiyatlar aşırı derecede yükselmiş, toplumda karaborsacılık yaygınlaşmıştır. Karaborsacılık yaparak para kazananların sayıları yükselmiştir.²⁷

1970'li yılların sonları Türkiye ekonomisinin bunalıma sürüklendiği yıllar olmuştur. 1979 yılında ekonomik bunalım artınca temel tüketim mallarında kıtlıklar oluşmuştur. Bu dönemde enflasyon artmış, ülkede karaborsacılık ve çift fiyat uygulamaları yaygınlaşmıştır.²⁸ Hayat pahalılığı, yokluklar, karaborsa-

²³ Çavdar, *a.g.m.*, s.110-111.

²⁴ Korkmaz, *a.g.m.*, s. 260-261.

²⁵ Hüseyin Şahin, *Türkiye Ekonomisi*, Ezgi Kitabevi, 18. Baskı, Bursa 2020, s. 74-81; Derya Akın, "II. Dünya Savaşı'nın Türkiye'de Sosyal Hayat Üzerinde Etkileri", *Balkan and Near Eastern Journal of Social Sciences*, 2021, c. 7, sayı: 4, s. 20-21.

²⁶ Özkan - Temizer, *a.g.m.*, s. 319-321.

²⁷ Dokuyan, *a.g.m.*, s. 195-199.

²⁸ Şahin, *a.g.m.*, s. 177.

cılık ve akaryakıt kuyrukları dönemin hükümetini yıpratmıştır. Türkiye’de benzin, tüp gaz, bitkisel yağlar vb. bazı ürünlerde kıtlık meydana gelmiş. Benzin istasyonlarının devamlı müşterilerine satış yaptığı görülmüştür.²⁹

Önceki dönemlerde daha çok şahıslar tarafından yapılan karaborsacılığın, son zamanlarda ulusal veya uluslararası pazarlara hâkim olan büyük firmalar veya onların oluşturduğu tekeli oluşumlar vasıtasıyla yapıldığı görülmektedir. Bu firmalar aralarında yaptıkları gizli anlaşmalarla tekel oluşturarak serbest piyasa rekabetinin oluşumunu olumsuz yönde etkilemekte, fiyatları kontrolleri altına almaktadır. Bu firmalar aşırı kâr elde ederken, tüketicilerin alım gücünün düşmesine neden olmaktadır.³⁰ Üretmiş oldukları ürünlerinin fiyatlarını artırmak ve kârlarını maksimum seviyeye çıkarmak için bazen üretimi kısma yoluna başvurmuşlardır. Birlik üyesi firmalar kendileri için belirlenen kotalara uymaktadırlar. Petrol İhraç Eden Ülkeler Birliği (OPEC) bunun örneklerinden biridir.³¹

Türkiye’de stokçuluk ve karaborsacılık Covid-19 Pandemi sürecinde de görülmüştür. Bu süreçte bazı malların tedarik zincirinde yaşanan aksamalara bağlı olarak yaşanan fiyat artışları gözlenmiştir. Devlet fiyat artışlarını önlemeye yönelik olarak 6585 sayılı kanuna ek madde eklemiş olup karaborsacılığa karşı bazı adımlar atmaya çalışmıştır. Ek madde 1’de “*Üretici, tedarikçi ve perakende işletmelerinin fahiş fiyat artışı yapamayacakları, piyasada darlık yaratıcı, piyasa dengesini ve serbest rekabeti bozucu faaliyetler ile tüketicilerin mallara ulaşımını engelleyici faaliyetlerde bulunamayacaklarını belirtmektedir. Fahiş fiyat artışı ve stokçuluk uygulamalarına yönelik düzenlemeler yapmak, gerektiğinde denetim ve incelemelerde bulunarak idari para cezası uygulamak ve her türlü tedbiri almak amacıyla Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu oluşturulur*” denilmektedir.³² Yapılan düzenlemeler bize Türkiye’nin pandemi döneminde görülen stokçuluk ve karaborsacılığa karşı bazı önlemler almaya çalıştığını göstermektedir.

Günümüzde bazı zincir marketlerin kartel oluşturdukları, aralarında fiyat düzenlemeleri yaptıkları belirtilmektedir. Bazı zincir marketlerin un, yağ, şeker gibi maddeleri raflardan çekip stokçuluk yaparak fahiş fiyata sattıkları ve haksız kazançlar elde ettikleri belirtilmektedir. Temel gıda maddelerinden olan ayçiçeği yağı ile ilgili olarak Rusya ile Ukrayna arasında çıkan savaşa paralel olarak Ukrayna’dan çıkması beklenen sıvı yağ yüklü gemilerin çıkamamasına bağlı olarak Türkiye’nin yağ stoklarının azaldığı ve yağ kıtlığı oluşacağı şeklinde yapılan spekülasyon haberlere bağlı olarak halk marketlere yağ almak için hücum etmiş ve yağ fiyatlarının 1-2 günde %25 arttığı görülmüştür. Spekülatörler raflardaki yağlarını depolarına çekerek depolarından raflara kısıtlı sayıda yağ koyarak fiyatların artmasına neden olmuşlardır. Bir zincir marketin sabah 9.30’da 108 TL olan yağ etiketi 11.05’de 128 TL’ye yükselmiştir. Daha sonra 130 TL etiketi olan bir ürün kasada 190 TL olarak görülmüştür.³³

Bir diğer stokçuluk ve karaborsacılık örneği de otomobil piyasasında görülmüştür. Otomobil bayilerinin çip krizi var ve buna bağlı olarak da sıfır araç olmadığını belirttiği oysa ki tarlalarda binlerce aracın olduğu görülmüştür. Bazı bayilerin sıfır araç satmadığı, ancak ikinci el aracını getirenlere satış yaptığı ve takas işleminde ikinci el araca değerinin altında fiyat belirleyerek hem sıfır araçtan hem de ikinci el araçtan olmak üzere çifte kâr elde ettiği görülmüştür.³⁴

²⁹ Bankalar.org, 2022a, <https://www.bankalar.org/bilgi-merkezi/turkiye-de-karaborsa/> (08.06.2022)

³⁰ Çayıroğlu, a.g.m., s. 327.

³¹ Halil Seyidoğlu, *Uluslararası İktisat, Teori, Politika ve Uygulama*, Güzem Can Yayınları, 17. Baskı, İstanbul 2009.

³² Resmi Gazete, 17 Nisan 2020, Sayı 31102, s. 15.

³³ Bankalar.org, 2022b, <https://www.bankalar.org/haberler/aycicek-yagindaki-firsatcilik-ifsa-oldu-artist-haberleri-uzerine/>

³⁴ Dünya Bülteni, Aralık 2021, <https://www.dunyabulteni.net/ekonomi-finans/otomobil-tarlalari-bayide-olmasi-gerekliyordu-h516990.html>; Yeni Şafak, 16 Aralık 2021, <https://www.yenisafak.com/gundem/otomobil-tarlalari-bayide-olmasi-gereken-sifir-otomobilleri-bos-tarlada-istiflediler-3726003>

Antalya Gazipaşa ilçesinde çöplük alana dökülen sebzelerin görüntüleri bazı kesimlerin üreticiden ucuza aldıkları malların bir kısmını piyasaya sürmeyerek ürün fiyatlarının yükselmesine ve tüketicilerin daha pahalı ürün tüketmelerine ve alım gücünün düşmesine neden olmaktadır. Sektör temsilcileri fiyatların artması için piyasaya mal verilmediğini belirtmektedir.³⁵ Bu ve benzeri olaylar bizlere Türkiye’de stokçuluk ve karaborsacılığın cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren özellikle kriz dönemlerinde süregeldiğini ve günümüzde de devam ettiğini göstermektedir.

3. İSLAM’IN STOKÇULUĞA BAKIŞI

Stokçuluğun sadece İslâm dininde değil, İslâm öncesi dinlerde de yasaklandığı görülmektedir. Talmud’da un, zeytin ve meyve gibi temel gıda maddelerinin stoklanmasının, yokluk dönemlerinde temel gıda maddelerinin Filistin dışına çıkarılmasının yasaklanması³⁶ bizlere stokçuluğun Yahudilikte de yasaklandığını göstermektedir.

İslâm dini serbest piyasa ekonomisini esas alıp piyasalarda serbest rekabeti benimsemektedir. Bu sisteme göre piyasalarda tekeli yapılar oluşmadığı sürece piyasa fiyatlarına müdahale edilmemesi esastır.³⁷ İslâm dini piyasalara doğrudan veya dolaylı bir şekilde müdahale ederek fiyatların yükseltilmesini yasaklamaktadır.³⁸ Peygamberimiz (sav) “*Fiyatları ayarlayan, darlık ve bolluk getiren, rızıklandırılan Allah’tır*” hadisiyle fiyatlara gereksiz yere müdahale edilmesini istememiştir.³⁹ Eğer piyasalar doğal seyrinde işli-yorsa ve piyasalarda arz-talep dengesinin olduğu durumlarda piyasalara müdahale etmek İslâm dinine göre uygun değildir. Piyasaların dengesi bozulmuş, tekeli güçler piyasaları daraltarak karaborsacılığa neden olmuşlarsa devlet o takdirde umumun faydasını esas alarak ve kötülüğün ortadan kaldırılması amacıyla piyasalara müdahale ederek narh sistemine başvurabilir. Narh uygulaması Peygamberimiz (sav) ve Hulefa-i Raşidin dönemlerinde de görülmüştür.⁴⁰

Bu bağlamda Hanefi fıkıhçıları devletin normal şartlarda fiyatlara müdahalesini tasvip etmeyip, piyasaların bozulması ve fiyatların piyasa değerlerinin üzerine çıkması durumunda devletin fiyatlara müdahale edebileceğini belirtmektedir. Mâlikî fıkıhçıları enflasyon durumunda devletin fiyatlara müdahale etmesi gerektiği görüşündedirler. Şafii ve Hanbeli mezhepleri ise devletin fiyatlara müdahalesini kabul etmemektedirler.⁴¹

İslâm dini karaborsacılığı ihtikâr olarak adlandırmaktadır. Sözlükte tedavülden çekmek, tekeline almak, istiflemek anlamına gelen ihtikâr; ticaret malının pahalılaşması amacıyla istiflenerek piyasaya o malın arzını geciktirmek olarak tanımlanmaktadır.⁴² İhtikâr kavramı hadislerde çokça zikredilmesine rağmen, Kur’an-ı Kerim’de Hac Süresinin 25. ayetinde zikredilen “*Orada zulüm ile ilhada yeltenenlere elim bir azabı tattırırız*” ayetinde geçen “ilhad” kelimesinden kastın ihtikâr olduğunu belirtilmektedir.⁴³

³⁵ Ntv.com.tr, 2022, https://www.ntv.com.tr/galeri/turkiye/antalyada-cope-dokulen-sebzelerle-iligili-aciklama-sofraya-uygun-degiller,o8xTsw5nJUW2-5CEZqs4tQ/qSF_pVTPJk-2raNnxlKHJw; Türkiye Gazetesi, 2022, <https://www.turkiyegazetesi.com.tr/ekonomi/870408.aspx>

³⁶ Kallek, “İhtikâr”, 21/560.

³⁷ Fuat Sekmen - Mehmet Erdem, “İslâm Açısından İktisadi Büyümede İktisadi Faaliyetin Helal Olmasına Riayetin Önemi Üzerine”, *Journal of Islamic Research*, 2020, c. 31, sayı: 3, s. 691.

³⁸ Çayıroğlu, *a.g.m.*, s. 337.

³⁹ Tabakoğlu, *a.g.e.*, 394.

⁴⁰ Bilal Ahmed Qazi, “Fiyat Müdahalesinin (Tes’ir) Şeri Kuralları ve Günümüzdeki Uygulamaları”, *İslam İktisadi ve Piyasa*, ed. Yusuf Enes Sezgin - Firdevs Bulut, İGİAD Yay., İstanbul, 2015, s. 107-108; Sekmen - Erdem, *a.g.m.*, s. 691.

⁴¹ Qazi, *a.g.e.*, s. 108.

⁴² Kallek, “İhtikâr”, 21/560.

⁴³ İbn Kesir, *Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri*, çev. Bekir Karlığa - Bedrettin Çetiner, Çağrı Yayınları, İstanbul 1985.

Bununla birlikte Kur'an-ı Kerim'de haksız kazanç sağlamayı yasaklayan ayetler mevcut olup İslâm alimleri bu ayetlerin dolaylı olarak ihtikâr yasağına da işaret ettiğini belirtmektedir.⁴⁴

Karaborsacılık İslâm'ın yasakladığı bir davranıştır. Peygamberimiz (sav) hadis-i şeriflerinde ihtikârın kötü bir davranış olduğu belirtilmektedir. Peygamberimiz (sav), “*Yiyecek maddesini pahalı satmak için toplayıp depolayan hatadadır*”⁴⁵, “*İhtikârı ancak hatada olanlar (günahkâr kimseler) yapar*”⁴⁶ ve “*Her kim, yiyecek maddelerini piyasaya arz etmeyip kırk gece saklarsa o, Allah'tan, Allah da ondan uzak olur*”⁴⁷ hadis-i şerifleri ihtikârın İslâm'ın tasvip etmediği bir davranış olduğunu göstermektedir. Bir tacirin Basra'ya bir gemi dolusu buğday gönderip temsilcisine de “Gemi Basra'ya geldiğinde içindeki malı geciktirmeden günün fiyatından satmasını belirtmiştir. Geminin Basra'ya ulaştığı tarihte fiyatı düşük bulan bazı tacirler, malı bir hafta bekletmesi durumunda bir kat daha fazla kâr elde edeceğini söylemiş, temsilci de bu söze uyarak malı bir hafta bekletip bir kat daha fazla kâr elde etmiş ve durumu mal sahibine bildirmiştir. Bunun üzerine mal sahibi “Biz dinimizin istemediği bir yolla çok para elde edip manevi zarara uğramaktansa az bir kâra kanaat ederek dinimizin selamette kalmasını yeğleriz. Sen ise bize karşı bir cinayet işledin. Şu mektubum sana ulaştığında derhal o malı al ve Basra fakirlerine dağıt. Keşke bu yolla ihtikârdan kurtulabilmiş olsam. O bana yeter” cevabını vermiştir.⁴⁸ Bu olay, bize ihtikâr yapan kişilerin “*İhtikâr yapan bir kimse daha sonra kârıyla birlikte bütün malını infak etse bile, bu onun günahına kefarete olmaz*”⁴⁹ hadis-i şerifini hatırlatmakta olup stokçuluk ve karaborsacılık yapan kişilerin o mallardan elde edilen gelirin tamamını infak etseler de yapmış oldukları stokçuluğun günahından kurtulmaya onların bu infaklarının yeterli olamayacağına işaret etmektedir. O tacirin ifadelerinden de bunu anlamaktayız.

“*Muhtekir ne kötü bir insandır. Allah tarafından ucuzluk olduğunu duyduğu vakit üzülür, pahalılık ve kıtlık olduğunu duyduğu vakit sevinir*”⁵⁰ hadis-i şerifi karaborsacılık yapanların ruh hallerini bizlere haber vermektedir. Bu kişilerin fiyatlar genel düzeyinin yükselmesini sevinçle karşıladıklarını, kârlarını maksimum seviyeye çıkarmak adına başkalarının zarar görmelerine razı olduklarını göstermektedir. Peygamberimiz (sav), “*Kim Müslümanlara karşı bir yiyecek maddesinde ihtikâr yaparsa Allah onu cüzzam ve iflas ile perişan eder*” buyurarak karaborsacılık yapanların hem dünya hem de ahiretteki akıbetleri hakkında bizlere bilgi vermekte ve stokçuluğun ne derece günah olan bir davranış olduğunu göstermektedir. Ayrıca “*Her kim Müslümanların fiyatlarından bir şeye müdahale ederek, Müslümanlar arasından onun pahalılaşmasını isterse, başı en aşağı gelecek şekilde onu cehennemine içine atmak, Allah'ın üzerine bir hak olur*”⁵¹ hadis-i şerifi ise stokçuluk yapanların ahirette uğrayacakları cezayı bizlere haber vermektedir.

Peygamberimiz (sav) karaborsacılığa karşı bazı önlemler almıştır. Bir defasında Medine'ye gelen erzakın tamamını satın alan Hâkim b. Hizam'ı ihtikâr yapmaması hususunda uyarmıştır. Medine'de erzakın tükendiği bir dönemde elinde erzak bulunan kişiye elindeki mallarını piyasaya sürmesini emretmiştir. Ancak fiyatlara narh koymaktan kaçınmıştır. Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali de karaborsacılığı yasaklamışlar ve karaborsacılıkla mücadele için Hisbe teşkilatı kurmuşlardır. Fıkıhçıların çoğunluğu nor-

⁴⁴ Kallek, “İhtikâr”, 21/560.

⁴⁵ Heytemî, *İslâm'da Helaller ve Haramlar*, çev. Lütfi Şentürk - Ahmet Serdaroğlu, Kayıhan Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1986, 1/687.

⁴⁶ Tirmizî, *Sünen-i Tirmizî Tercemesi*, trc. Osman Zeki Mollamehmetoğlu, Yunus Emre Yayınevi, İstanbul ts., s. 403; Heytemî, *a.g.e.*, 1/687.

⁴⁷ Münzirî, *et-Tergib ve't-Terhib / Hadislerle İslâm*, çev. Heyet, Merve Yayınları, İstanbul 1985, 4/70; Komisyon, *a.g.e.*, 5/206.

⁴⁸ Köse, *a.g.e.*, s. 110.

⁴⁹ Zebidî, *a.g.e.*, s. 450; Münzirî, *a.g.e.*, 4/72-73.

⁵⁰ Münzirî, *a.g.e.*, 4/72.

⁵¹ Çayıroğlu, *a.g.m.*, s. 332; Münzirî, *a.g.e.*, 4/74.

mal şartlarda fiyatlara narh uygulamasına karşı çıkmakla birlikte kamu zararının önlenmesi amacıyla caiz görenler de bir hayli fazladır.⁵²

İslam dinine göre stokçuluğun müeyyideleri maddi ve manevi olarak ikiye ayrılmaktadır. Manevi cezalar hadis-i şeriflerde belirtilmiş olup, maddi cezalar ise kınama, azarlama ve gözünü korkutma şeklinde sıralanabilir. Hanefi mezhebinin kurucusu olan Ebû Hanife stokçuluk yapan kişilerin hâkim karşısına çıkarılmasını, bu davranışından vazgeçmesi için uyarılmasını, eğer ihtikâr yapan kişi vazgeçmezse hapse atılıp tazir cezası uygulanacağını belirtmektedir. İbn Hacer el-Heytemî ise stokçuluk yapan kişileri hâkimin elindeki malları satmaya zorlayacağını belirtmektedir. Hanbeli mezhebi fıkıhçıları da aynı görüşü benimsemektedirler.⁵³

İslam hukukçuları fıkhi açıdan ihtikâr hakkında farklı görüşler belirtmektedir. Bir kısım alimler ihtikârı haram olarak kabul ederken bazı alimler ise mekruh demişlerdir. Haram olduğunu savunanlar, İslam'da başkalarına zarar vermenin ve zulmetmenin haram olduğunu, ihtikârın da bir nevi zulüm olduğundan ve sahabe uygulamalarından hareketle haram olduğunu belirtmektedirler. Hanefi fıkıhçılarından bir kısmı stokçuluğun haram olduğunu, bir kısmı ise mekruh olduğunu söylemektedir. Haram olduğunu savunanlar Peygamberimiz (sav)'in *"İhtikârı ancak günahkâr olanlar yaparlar"*, *"Calip rızıklanmış, muhtekir ise lanetlenmiştir"*, *"Her kim yiyecek maddelerini kırk gün stoklarsa Allah'tan beri olur, Allah da ondan beri olur"* ve *"Her kim Müslümanların bir yiyeceğinde ihtikâr yaparsa Allah onu iflas ve cüzam hastalığı ile cezalandırır"* hadis-i şeriflerini ve Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'nin ihtikârı yasakladığını delil olarak göstermişlerdir. Hanefilerin çoğunluğu ise ihtikârı tahrimen mekruh olarak kabul etmişlerdir. Hanefi mezhebi kurucusu İmam-ı Âzam'ın talebelerinde olan İmam-ı Muhammed ise ihtikârı haram olarak kabul etmektedir. Şafii mezhebi âlimleri de stokçuluğu haram olarak kabul etmektedirler.⁵⁴ Bunda fakihlerin yaşadıkları dönemlerin şartlarının da etkisi olmuştur.

İslâm'ın çeşitli manipülasyonlarla piyasa fiyatlarında artışlara karşı önerilerinden birisi de fiyatlara narh koymaktır. Günümüzde bunu tavan fiyatı uygulaması şeklinde ifade edebiliriz. Bu ifadeden devlet başkanı veya görevlendirdiği kişilerin fiyatlara sınırlama getirmesi ve mal sahiplerinin mallarını bu fiyatın üzerinde satmaması, fiyatların devlet eliyle kontrol edilmesi ve sınırlandırılması anlaşılmaktadır.⁵⁵ Peygamberimiz (sav) tarafından fiyatlara müdahale edilmesi yasaklandığı için İslam hukukçuları normal şartlarda fiyatlara müdahale edilmesinin haram olduğu hususunda ittifak halindedir. Ancak bazı istisnai durumlarda Hanefi ve Mâlikî âlimleri başta olmak üzere pek çok İslâm âlimi fiyatlara narh konulabileceğini kabul etmektedirler. Fiyatlara narh konulabilmesi için stokçuluk yapan kişilerin tekel oluşturarak pazara hâkim olması gerekmektedir. Hanefi fıkıh âlimleri stokçuluk yapan kişilerin tekel oluşturarak fiyatları yükseltmesi durumunda devlet başkanının işin uzmanlarıyla istişareler neticesinde fiyatları düşürmenin başka yolları olmaması durumunda halkın menfaatlerini koruma adına fiyatlara sınırlama getirilmesinin caiz olacağını belirtmişlerdir.⁵⁶

İslam hukukçuları stokçuluk yapanlara uygulanacak yaptırımlarla ilgili farklı görüşler bildirmişlerdir. Hanefiler, hâkim stokçuluk yapan kişiye mallarını satmasını emreder. Eğer stokçuluk yapan kişi bu hükme uymaz ise tekrar hâkim karşısına çıkarılır ve hâkim onu bir kez daha uyarır, yine uymaz ise

⁵² Kallek, "İhtikâr", 21/562-563.

⁵³ Çayıroğlu, a.g.m., s. 356-357.

⁵⁴ Uyanık, a.g.m., s. 438-441.

⁵⁵ Mustafa Akal, *Mikro Ekonomi, Piyasa Teorisi*, Dijital Sanat Yayıncılık, Sakarya 2011.

⁵⁶ Çayıroğlu, a.g.m., s. 359.

üçüncü uyarının akabinde hapse atılır ve kendisine ta'zir cezası uygulanır demişlerdir. İmam Ebû Hanife karaborsacılık yapan kişi mallarını satmaya zorlanamaz dese de İmam Muhammed ve İmam Ebû Yusuf zorlanabileceğini söylemişlerdir. Hanbeliler de stokçuluk yapan kişinin mallarını satmaya zorlanacağını söylemişlerdir.⁵⁷

SONUÇ

Stokçuluk dünyada tarih boyunca görülen bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu olgu ile mücadele etmek için devletler bazı önlemler almaya çalışmışlardır. Bazen ülkeden gıda maddeleri çıkışını yasaklamışlar, bazen de stokçuluk yapanlara çeşitli yaptırımlar uygulamışlardır.

İslâm öncesi dönemlerde ve İslam'ın ilk yıllarından itibaren stokçuluk yasaklanmış olup stokçuluk yapanlara karşı çeşitli yaptırımlar uygulanmıştır. Bu uygulamalarda bazı farklılıklar olsa da genel itibariyle stokçuluğun önlenmesine yönelik adımlar atıldığı görülmektedir. İslam hukukunda ihtikâr yapanlara verilecek cezayı verme yetkisi devlet başkanına verilmiştir.⁵⁸ Devlet bu yetkisini kullanarak stokçuluk ve karaborsacılık yapanlarla geçmişte mücadele ettiği gibi günümüzde de mücadele etmeli ve günün şartlarına göre cezai müeyyideler uygulamalıdır.

01.06.2005 tarihinde yürürlüğe giren Türk Ceza Kanunu'nda karaborsacılık yapmak suç olarak kabul edilmiş olup 5237 sayılı kanununun 240. Maddesi "*Belli bir mal veya hizmeti satmaktan kaçınarak kamu için acil ihtiyacın ortaya çıkmasına neden olan kişi, altı aydan iki yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır*"⁵⁹ denilmektedir. Türkiye'de stokçuluk ve karaborsacılık yapanların doğru bir şekilde tespit edilerek onlara uygulanacak kanuni müeyyidelerin takip edilmesinde yarar görülmektedir. Ayrıca son dönemlerde devletimizin stokçuluk ve karaborsacılık yapanlara yönelik olarak uygulanan cezai müeyyidelerin artırılması ve cezaların caydırıcı olması yönündeki çalışmalarının yerinde bir uygulama olduğu düşünülmektedir.

İslam'da "*zarar-ı âmmı def için zarar-ı hâs ihtiyar olunur*" kaidesine göre zarardan etkilenenlerin çoğunluğu oluşturması durumunda bu zararın giderilmesi eğer bazı kişi veya grupların menfaatlerinin zarar görmesine neden olacaksa toplumun uğrayacağı zararı ortadan kaldırmak için şahısların göreceği zarar tercih edilmek suretiyle toplumun menfaatine öncelik verilir.⁶⁰ Bu kaide bize toplumun zararına olacak durumlarda toplumun zararının azaltılması bazı kişilerin menfaatlerine zarar veriyorsa toplum menfaatinin gözetilmesinin gerektiğini belirtmektedir. Bu bağlamda devletin de toplumun menfaatlerini bazı şahıs veya şirketlerin menfaatlerine tercih ederek stokçuluk ve karaborsacılık yapanlara yaptırımlar uygulamasının gerektiği düşünülmelidir.

Pandemi döneminde karaborsacılıkla mücadele için genellikle marketlerin denetlendiğine müşahade olunmaktadır. Marketlerin yanında o marketlere ürün tedarik eden büyük firmalar veya fabrikaların denetlenmesinin de stokçuluk ve karaborsacılıkla mücadeleye katkı sağlayacağı düşünülmelidir. Bu uygulama fiyat artışlarının maliyet artışından mı, yoksa karaborsacılıktan mı kaynaklandığı hususunda bilgi edinmemize katkı sağlayacak, tekelleşen marketlerin ürünü pahalı aldıkları için yüksek fiyata satmak durumunda kaldıkları mazeretinin de önüne geçilmiş olunacaktır.

⁵⁷ Çayıroğlu, a.g.m., s. 357.

⁵⁸ Uyanık, a.g.m., s. 468.

⁵⁹ Resmi Gazete, 12 Ekim 2004, Sayı 25611, Kanun No 5237, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/10/20041012.htm>

⁶⁰ Uyanık, a.g.m., s. 463; Köse, a.g.e., s. 188.

Stokçuluk ve karaborsacılığın nedenlerinden birisi çeşitli manipülasyonlarla toplumda algı yanlışlığı oluşturarak haksız kazanç elde etmektir. Bu hareketler haksız kazanç sağlamak için olabileceği gibi siyasi amaçlı da olabilir. Bu tür hareketlere devletin müdahale etmesi gerektiği gibi bu tür faaliyetlerde bulunanlara ve halkın paniklemesine sebep olanlara karşı güçlü yaptırımlar olmalıdır.

Devletin bazı tarım ürünlerinin üretimini teşvik etmesi olumlu bir davranıştır. Bu uygulamanın devam etmesi, ülkemizde tarım ve hayvancılığın geliştirilmesi ve pancar ekiminin de geliştirilerek üretimin artırılması ve şeker, ayçiçeği yağı gibi fahiş fiyat artışları olan ürünlerin ihracatına belli bir süre izin verilmemelidir. Bu durum fabrikaların ürettiği şeker ve ayçiçeği yağı gibi ürün stoklarının artmasına ve firmaların stoklarını eritmek için fiyat indirimine gitmelerine, arzın talebi aşması durumunda ürün fiyatlarının düşmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Stokçuluk ve karaborsacılığın tespit edildiği durumlarda devletin ürün tedariki yoluna giderek piyasaların rahatlamasına katkı sağlaması önem arz etmektedir. Bu durum piyasalarda istikrarın sağlanmasına ve tüketicilerin karaborsacılık yapanlara karşı korunmasına katkı sağlayacaktır. Ayrıca tüketicilerin de bilinçli davranması, ihtiyacı olmayan ürünleri almaması, manipülasyonlara karşı duyarlı davranması piyasalarda arz-talep dengesinin sağlanmasına ve fiyatların düşmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Akal, Mustafa, *Mikro Ekonomi, Piyasa Teorisi*, Dijital Sanat Yayıncılık, Sakarya 2011.
- Akdağ, Menderes, "1979 Seçimleri ve Milletvekili Adayı Selahattin Acar'ın Uyguladığı Propaganda Yöntemi", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 2018, c.17, sayı: 35, ss. 345-366.
- Akın, Derya, "II. Dünya Savaşı'nın Türkiye'de Sosyal Hayat Üzerinde Etkileri", *Balkan and Near Eastern Journal of Social Sciences*, 2021, c. 7, sayı: 4, ss. 19-26.
- Çavdar, Necati, "Birinci Dünya Harbi Sonunda İstanbul'da Kömür Kıtlığı ve Buna Bağlı Sıkıntılara Çözüm Arayışları", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 2014, c. 30, sayı: 89, ss. 95-130.
- Çayıroğlu, Yüksel, "İslâm Hukukuna Göre İhtikâr Yasağı", *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2015, c. 17, sayı: 2, ss. 315-370.
- Dokuyan, Sabit, "İkinci Dünya Savaşı Sırasında Yaşanan Gıda Sıkıntısı ve Ekmek Karnesi Uygulaması", *Turkish Studies*, 2013, c. 8, sayı: 5, ss. 193-210.
- Heytemî, İbn Hacer, *İslâm'da Helaller ve Haramlar*, c. 1, çev. Lütfi Şentürk - Ahmet Serdaroğlu, Kayıhan Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1986.
- İbn Kesir, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, çev. Bekir Karlıoğlu - Bedrettin Çetiner, Çağrı Yayınları, İstanbul 1985.
- Kallek, Cengiz, "İhtikâr", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2000, c. 21, ss. 560-565.
- Kallek, Cengiz, "Narh Konusuna Yeniden Bakış", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 2006, sayı:7, ss. 257-276.
- Korkmaz, Erdal, "Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Osmanlı'da Karaborsa", *Atatürk Yolu Dergisi*, 2020, sayı: 66, ss. 241-279.
- Komasyon, *Hadislerle İslâm*, DİB. Yayınları, 2. Baskı, Ankara 2013.
- Köse, Saffet, *İslam İş ve Ticaret Ahlakı*, İGİAD Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2015.
- Münziri, Ebû Muhammed Zekiyüddin, *et-Tergib ve't-Terhib / Hadislerle İslâm*, çev. Heyet, Merve Yayınları, İstanbul 1985.
- Özkan, M. Selçuk - Temizer, Abidin, "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Karaborsacılık", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2009, c. 2, sayı: 9, ss. 319-325.
- Qazi, Bilal Ahmet, "Fiyat Müdahalesinin (Tesiir) Şeri Kuralları ve Günümüzdeki Uygulamaları", *İslam İktisadi ve Piyasa*, ed. Yusuf Enes Sezgin - Firdevs Bulut, İGİAD Yay., İstanbul, 2015, ss. 103-121.
- Sekmen, Fuat - Erdem, Mehmet, "İslâm Açısından İktisadi Büyümede İktisadi Faaliyetin Helal Olmasına Riayetinin Önemi Üzerine", *Journal of Islamic Research*, 2020, c. 31, sayı: 3, ss. 686-698.
- Seyidoğlu, Halil, *Uluslararası İktisat, Teori Politika ve Uygulama*, Güzem Can Yayınları, 17. Baskı, İstanbul 2009.
- Şahin, Hüseyin, *Türkiye Ekonomisi, Tarihsel Gelişimi- Bugünkü Durumu*, Ezgi Kitabevi, 18. Baskı, Bursa 2020.
- Tabakoğlu, Ahmet, *İslâm İktisadına Giriş*, Derghâh Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2008.
- Tirmizî, *Sünen-i Tirmizî Tercemesi*, trc. Osman Zeki Mollamehmetoğlu, Yunus Emre Yayınevi, İstanbul ts.
- Uyanık, M. Zeki, "İslam Hukukunda İhtikâr", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 2010, sayı:16, ss. 433-476.
- Zebidî, *Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, Tercüme ve Şerh: Babanzâde Ahmed Naim - Kâmil Miras, DİB Yayınları, 6. Baskı, Ankara 1982.
- Resmi Gazete, 12 Ekim 2004, Sayı: 25611, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/10/20041012.htm> (23.04.2022)
- Resmi Gazete, 17 Nisan 2020, Sayı: 31102, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2020/04/20200417.pdf> (10.06.2022)
- <https://www.bankalar.org/bilgi-merkezi/turkiye-de-karaborsa/> (08.06.2022)
- <https://www.bankalar.org/haberler/aycicek-yagindaki-firsatcilik-ifsa-oldu-artist-haberleri-uzerine/> (08.06.2022)
- <https://www.dunyabuleni.net/ekonomi-finans/otomobil-tarlalari-bayide-olmasi-gerekliyordu-h516990.html> (08.06.2022)
- https://www.ntv.com.tr/galeri/turkiye/antalyada-cope-dokulen-sebzelerle-ilgili-aciklama-sofraya-uygun-degiller,o8xTsw5nJW2-5CEZqs4tQ/qSF_pVTPJk-2raNnxIKHJ (21.06.2022)
- <https://www.turkiyegazetesi.com.tr/ekonomi/870408.aspx> internet adresinden (08.06.2022)
- <https://www.yenisafak.com/gundem/otomobil-tarlalari-bayide-olmasi-gereken-sifir-otomobilleri-bos-tarlada-istiflediler-3726003> (08.06.2022)